

УДК 37.037

Олексій Горпинич

Роль засобів фізичного виховання в прояві негативних особистісних якостей курсантів військового вищого навчального закладу

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара (м. Дніпропетровськ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Головною ідеєю реформи вищої школи в Україні є внесення динамізму в систему освіти, гуманізація її та забезпечення студентам можливості вибору змісту й рівня своєї освіти. Результатом цих змін має бути суттєве підвищення якості професійної підготовки фахівців. Відомо, що в процесі перебудови та становлення будь-якої системи виникає багато суперечностей. Стосовно професійної підготовки майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ, яка здійснюється в системі ВНЗ закритого типу, можна відзначити, що тут складнощів більше, ніж у цивільних університетах.

Такі чинники, як незакінченість перебудови системи освіти, незрілість деяких її складових, наявність протиріч у її здійсненні, обумовлюють існування складнощів, що негативно діють на курсантів. Водночас, потрапляючи в університети, де діють військові статuti, закон «Про міліцію», безліч наказів та інструкцій, курсанти опиняються в умовах, які зовсім не схожі на звичні для них – домашні. Відрив від родини, знайомих, друзів, необхідність беззаперечно виконувати розпорядок дня, вимоги слідування безлічі наказів, призводять до розвитку нервово-психічних розладів, до виникнення негативних змін у психіці, сумнівів відносно правильності вибору професії й, загалом, до негативного ставлення до служби в МВС [1; 3; 6].

Аналіз літератури свідчить, що особливо багато складнощів і найбільший тиск на нервово-психологічну діяльність відчувають курсанти перших курсів, які тільки почали пристосовуватися до нових умов навчання та служби [2; 4; 6].

У зв'язку з цим деякими науковцями пропонується пошук шляхів та способів підвищення ефективності адаптації курсантів, психологічної корекції негативних змін у їхній психіці, психотерапевтичні заходи зниження напруженості й ін. Що стосується застосування з цією метою засобів фізичного виховання, то такий підхід не знайшов глибокого наукового обґрунтування. Дослідження, у яких доводиться ефективність і дієвість засобів фізичної культури, націлені на вдосконалення програм із фізичного виховання, на розробку комплексів фізичних вправ, які піднімуть рівень загальної фізичної та спеціальної підготовки курсантів [7;9].

Водночас існують дослідження, у яких переконливо доведено, що спортивні тренування, фізична активність і взагалі засоби фізичної культури є могутнім фактором зниження нервово-психічної напруженості, захворюваності й підтримки психосоматичного здоров'я людини [5;8].

Ураховуючи актуальність і необхідність удосконалення системи вищої освіти в Україні, процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів, покращення адаптації курсантів до навчально-службової діяльності, ми вирішили провести це дослідження.

Завдання роботи: 1) визначити рівень особистісної агресивності та конфліктності в студентів цивільного ВНЗ і курсантів першого курсу до й після експерименту; 2) порівняти та проаналізувати вимірні показники курсантів експериментальної й контрольної груп після експерименту.

Методи та організація дослідження. У дослідженні брали участь курсанти першого курсу Академії внутрішніх військ (МВС) України. Із них сформовано експериментальну групу (n=20). Усі вони чоловічої статі віком 17–18 років. Для порівняння сформовано також групу контролю (n=20). Це були студенти першого курсу такого ж віку політехнічного університету м. Харкова. В експериментальній частині роботи з курсантами проведено бесіди з метою виявлення їхнього особистого інтересу до спортивних занять, після чого за їхнім бажанням сформовано групу (n=20), із якою проводили три рази на тиждень тренування з рукопашного бою. Крім того, із цією ж групою проводили соціально-психологічний антистресовий тренінг за рекомендаціями С. М. Шингаєва [8]. Тренування продовжувалися п'ять місяців, а тренінг – три тижні, на початку всього курсу й такий самий строк у його кінці.

Група контролю студентів фізичне навантаження отримувала тільки на заняттях з фізичного виховання. Для визначення рівня особистісної агресивності та конфліктності ми використали психодіагностичну методику Е. П. Ільїна та П. А. Ковальова.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У таблиці відображено дані про особистісні показники порівнювальних груп до й після проведення з ними тренувань і психологічного тренінгу. Результати до проведення дослідження дають можливість відзначити, що майже всі вимірювані показники в курсантів відрізнялися від аналогічних студентів.

Одержані результати за шкалою «запальність» свідчать, що в курсантів першого курсу удвічі більше балів, ніж у контролі: відповідно, 6,91 бала та 3,07 ($p < 0,01$). Це означає, що першокурсники ще не засвоїли, що деякі ситуації їхньої навчально-службової діяльності не вимагають миттєвого, тобто запального, реагування. Результати за цією шкалою після проведення п'ятимісячного тренувального періоду значно менші (4,42 бала, $p < 0,01$). Тренування за обраним видом спорту, тобто їхня мотивована спортивна діяльність, привело до значного зниження цього показника. Інакше кажучи, курсанти з цієї групи стали надавати перевагу не запальному реагуванню, а тверезому, ретельному осмисленню своїх дій, поведінки.

Таблиця 1

Показники особистісної агресивності та конфліктності в курсантів першого курсу, балів

№ шкали	Контрольна група (n=20)			Експериментальна група (n=20)		
	До експерименту	після експерименту	t p	До експерименту	Після експерименту	t p
1	3,07±0,02	3,00±0,01	3,18<0,01	6,91±0,6	4,42±0,5	3,19<0,01
2	4,85±0,28	4,78±0,28	2,80<0,05	5,32±0,01	5,28±0,01	2,85<0,05

Закінчення таблиці 1

3	5,33±0,04	5,26±0,02	1,59>0,05	4,96±0,4	3,87±0,1	2,92<0,01
4	4,11±0,04	4,33±0,08	2,47<0,05	5,97±0,5	4,53±0,4	2,71<0,05
5	2,40±0,03	2,60±0,04	1,96>0,05	5,04±0,3	4,00±0,3	2,53<0,05
6	4,56±0,03	4,81±0,07	3,28<0,01	5,18±0,4	4,04±0,3	2,28<0,05
7	4,05±0,06	4,23±0,07	1,95>0,05	4,83±0,45	4,11±0,37	3,0
8	4,86±0,09	4,73±0,02	1,41>0,05	4,60±0,6	3,17±0,7	1,55>0,05
9	8,61±0,03	8,75±0,02	3,88<0,01	10,01±0,7	8,15±0,1	2,44<0,05
10	8,96±0,01	9,02±0,02	2,72<0,05	11,28±0,6	9,76±0,1	2,53<0,05
11	15,11±0,01	15,50±0,02	2,78<0,05	16,28±0,9	12,45±0,3	3,93<0,01

Примітка. 1 – запальність; 2 – наполегливість; 3 – образливість; 4 – непоступливість; 5 – безкомпромісність; 6 – мстивість; 7 – нетерпимість до думки інших; 8 – підозрілість; 9 – негативна агресія; 10 – позитивна агресія; 11 – конфліктність.

Показники наполегливості в курсантів до тренувального періоду більші від аналогічних із групи контролю на 0,47 бала ($p<0,05$). Але слід зазначити, що й після проведення 9-місячного тренування цей показник знизився всього на 0,40 бала. Тобто, мабуть, це одна з якостей особистості, яка необхідна й для того виду спортивної діяльності, якою займалися курсанти. Цьому припущенню існують літературні підтвердження.

Водночас аналіз даних за шкалою «образливість» свідчить, що кількісно вони знижуються. Так, після проведення тренувань із рукопашного бою за цією шкалою показник знизився на 1,09 бала. Зниження образливості в курсантів навіть стосовно студентів означає, що вони розуміють свою причетність до Збройних сил України, що вони курсанти військової академії. А після опанування прийомів ведення рукопашного бою вони тим більше почувають себе захищеними, тому в них образливість активно знижується.

Шкала «непоступливість» дає можливість оцінити гнучкість поведінки суб'єкта. Одержані дані свідчать (рис. 3.3. та 3.4.), що в курсантів, які тільки-но прийшли до академії й мають високий ступінь дезадаптації, цей показник високий. Він проявляється у відстоюванні своїх думок, прагнень, дій, ні в якому разі не поступаючись оточуючим і товаришам. Але засвоєння правил та прийомів рукопашного бою (як бачимо з отриманих даних) призводить до більш гнучкої поведінки, до врахування дій інших, узагалі до більш адаптивної діяльності. А це, безумовно, іде на користь загальному успіху, як у навчанні, так і в службі.

Аналіз шкали «безкомпромісність» переконує в наявності в курсантів-першокурсників, порівняно зі студентами, удвічі більших показників: відповідно, 5,04 бала ($p<0,05$) і 2,40 ($p>0,05$). Різка зміна соціально-побутових та навчально-службових умов у курсантів викликає низку негативних проявів особистісних якостей. Курсанти переконані, що ставлення до першокурсників особливо жорстке, щоб довести їм справжню складність військової служби. Одним із проявів їхнього опору до умов існування й оточуючих є високий ступінь безкомпромісності.

Цікаво, що наявність у їхній навчально-службовій діяльності можливості займатися бажаним видом спорту формує колектив однодумців, сприяє народженню спільних бажань, звернень, створює атмосферу довірливості. Усе це позитивно впливає на індивідуально-психологічні якості курсантів, які займаються спортивними тренуваннями, та обумовлює зменшення безкомпромісного підходу до розв'язання поточних проблем. Тому в курсантів після експерименту цей показник значно зменшився (на 1,04 бала).

За шкалою «мстивість» курсанти першого курсу відрізняються від студентів на 0,56 бала (при $p<0,05$), тобто вони мають тенденцію до більш активного прояву мстивості. Якщо розглядати показники шкали «мстивість» як помсту, то, ймовірно, першокурсники вважають, що коли вони стануть старшокурсниками, от тоді своє надолужать, тобто помстяться за те, що вони терпіли, коли були новачками. Однак і ця якість досить суттєво корегує бажане фізичне навантаження у вигляді тренувань, після експерименту ступінь прояву цього показника достовірно зменшився на 1,04 бала ($p<0,05$).

Співзвучне трактування й показників наступної шкали «нетерпимість до інших». У курсантів, які займалися у спортивній секції, виробляється вміння прислухатись і сприймати погляди тренера та друзів на виконання, наприклад, прийомів рукопашного бою, що вивчаються. Саме у зв'язку з усвідомленням ними необхідності аналізу думок інших і їхнє ставлення до цього процесу змінюється на краще. Після експерименту цей показник також зменшується на 0,72 бала ($p>0,05$). На відміну від інших показників, «підозрілість» у курсантів навіть менша, ніж у студентів (відповідно, 4,60 і 4,86 бала, $p>0,05$), хоча засвоєння прийомів рукопашного бою надає впевненості у фізичній перевазі, викликає

більш спокійне ставлення до оточуючих. Тому в тих, хто займався в спортивній секції, підозрілість зменшується на 1,43 бала ($p > 0,05$).

Показовою була оцінка агресивності курсантів. Як виявилось, «позитивна агресія», яка складається з непоступливості та наполегливості, у першокурсників до експерименту дорівнювала 11,22 бала, а після нього – 9,76 ($p < 0,05$).

«Негативна агресія» після проведення експерименту також зменшується на 1,86 бала ($p < 0,05$). Інакше кажучи, можна було б припустити, що заняття таким видом спорту, як рукопашний бій, викличе збільшення ступеня прояву агресивності, однак результати експерименту свідчать про зворотне.

Отже, імовірно, курсанти, які займалися у спортивній секції, почували себе більш упевнено, спокійно, а тому вони вели себе менш агресивно.

Щодо останньої шкали «конфліктність» можна відзначити, що постійні фізичні навантаження, причому в бажаному виді спортивної діяльності, приносять позитивні зміни ступеня прояву якостей особистості. Після експерименту показник конфліктності курсантів суттєво зменшився (на 3,83 бала, $p < 0,01$).

Висновки. Додаткові заняття з рукопашного бою в комплексі із соціально-психологічним анти-стресовим тренінгом привели до зменшення прояву негативних особистісних якостей курсантів і підвищення стійкості до стресогенних чинників.

Фізичні навантаження, особливо з обґрунтуванням їхньої дії на психіку, спричиняють оптимізацію негативного впливу навчально-службової діяльності й підвищують можливість прискорення адаптації курсантів до умов закритого закладу.

Перспектива подальших досліджень у цьому напрямі стосується розробки новітніх технологій, завдяки використанню яких можна здійснити оптимізацію навчально-службової діяльності осіб, які навчаються в закладах закритого типу.

Джерела та література

1. Барко В. І. Стан психологічної готовності молоді до навчання в закладах МВС : матеріали республіканської науково-практичної конференції [«Практична психологія в органах внутрішніх справ»] / В. І. Барко, О. В. Шаповалов. – К. : РВВ КІВС при УАВС, 1995. – С. 19–20.
2. Гайдукевич Г. А. Прояви агресивності у курсантів вищих військових закладів освіти на різних етапах підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Гайдукевич Геннадій Анатолійович. – К., 2000. – 16 с.
3. Горбунов Г. Д. Психопедагогіка физического воспитания и спорта : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования» / Горбунов Геннадий Дмитриевич. – СПб., 1994. – 20 с.
4. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності / Олег Матвійович Кокун. – К. : Міленіум, 2004. – 264 с.
5. Назаров О. О. Динаміка первинної психологічної адаптації до умов навчання та служби в навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Назаров Олег Олександрович. – Х., 2000. – 18 с.
6. Олійник Т. І. Особистісні чинники оптимізації підготовки курсантів до військово-службової діяльності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Олійник Тетяна Іванівна. – К., 2001. – 15 с.
7. Сергієнко Ю. П. Організація навчального процесу з урахуванням професійної діяльності співробітника податкової міліції : наук.-метод. конф. [«Фізичне виховання – здоров'я студентів»] / Ю. П. Сергієнко. – Донецьк : ІПШ «Наука і освіта», 2003. – С. 207–208.
8. Трус А. А. Личностные и социально-психологические предпосылки успешности деятельности курсантов военного вуза : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология; психология социальной работы» / Трус Александр Алексеевич. – М., 1998. – 23 с.
9. Хміляр О. Ф. Психологічні особливості розвитку професійно важливих фізичних якостей особистості офіцера : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Хміляр Олег Федорович. – К., 2004. – 18 с.

Анотації

Мета статті – за допомогою засобів фізичного виховання зменшити прояв негативних особистісних якостей курсантів військового ВНЗ. Для визначення рівня негативних особистісних якостей, а саме агресивності й конфліктності, ми використали психодіагностичну методіку Е. П. Льїна та П. А. Ковальова. Групу контролю становили курсанти, які не мали ніяких(крім обов'язкових занять із фізичного виховання) фізичних навантажень. Експериментальну й контрольну групи склали юнаки 1 і 4 курсів віком від 17 до 23 років. Отже,

установлено, що додаткові фізичні навантаження зменшують прояв негативних особистісних якостей курсантів. У контрольній групі після проведення експерименту рівень прояву агресивності та конфліктності майже не змінився. Застосування додаткових фізичних навантажень у вигляді тренувань із добровільно вибраного виду спорту й соціально-психологічного тренінгу зменшують прояв негативних особистісних якостей і підвищують стійкість до стресогенних чинників навчальної-службової діяльності курсантів.

Ключові слова: курсанти ВНЗ, агресивність і конфліктність, рукопашний бій, психодіагностична методика, антистресовий тренінг.

Алексей Горпинич. Роль средств физического воспитания в проявлении негативных личностных качеств курсантов военного высшего учебного заведения. Цель статьи – с помощью средств физического воспитания снизить проявление негативных личностных качеств курсантов военного вуза. Для определения уровня негативных личностных качеств мы использовали психодиагностическую методику Е. П. Ильина и П. А. Ковальова. Группу контроля составили студенты политехнического университета, которые физическую нагрузку (кроме обязательных занятий по физическому воспитанию) не получали. Экспериментальную и контрольную группы составили юноши 1 курса возрастом от 17 до 18 лет. Применения дополнительных физических нагрузок в виде тренировок с добровольно выбранного вида спорта и социально-психологического тренинга уменьшают проявление негативных личностных качеств и повышают стойкость к стрессогенным факторам учебно-служебной деятельности курсантов.

Ключевые слова: курсанты вузов, агрессивность и конфликтность, психодиагностическая методика, рукопашный бой, социально-психологический антистрессовый тренинг.

Oleksiy Horpynych. Role of Physical Culture Means in Manifestation of Negative Personal Qualities of Cadets of Military Higher Educational Establishment. Aim of the study is with the help of physical education means to decrease the manifestation of negative personal qualities of cadets of a military university. Material and methods: in order to define the level of negative personal qualities we have applied psychodiagnostic methodology of E. P. Ilyin and P. A. Kovaliiov. Control group was composed of students of polytechnic university who didn't receive physical loads (except for obligatory physical education classes). Experimental and control groups were formed of young men of the first course aged 17–18. Results: applying of additional physical loads in the form of trainings of a chosen kind of sport and socio-psychological training decrease manifestation of negative personal qualities and increase resistance to stress factors of educational-service activities of cadets.

Key words: cadets of universities, aggressiveness and proneness to conflict, psychodiagnostic methodology, hand-to-hand fight, socio-psychological anti-stress training.